

Nathalie Clayer, *Mystiques, État et Société. Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*, Leiden-New York-Köln, E. J. Brill, 1994.

Халветије представљају један од најзначајнијих, широко распрострањених и дубоко укорених дервишких редова на тлу Балкана. И поред тога, све до појаве монографије Натали Клеје, халветије нису изазивале одговарајућу пажњу светских, а ни наших исламиста и историчара. Ово је прва студија у којој је у потпуности обрађена историја халветија на Балкану, од времена када се овај дервишки ред појавио на тлу Европе, током друге половине XV века, па све до наших дана. Књига у ствари представља унеколико измењену и допуњену докторску тезу, одбрањену 1993. године на Е.Н.Е.С.С. у Паризу. Заснована је на обимној, добро проученој литератури и издатим изворима (готово да изазива дивљење ауторова обавештеност о литератури на свим балканским језицима), али и на рукописима и документима који су до сада били потпуно непознати или само површно коришћени. Таква је, на пример, менакиб-нама (збирка биографија улеме и шејхова) Мунирија Белградија, гласовитог београдског муфтије и мудериса краја XVI и почетка XVII века.

Натали Клеје је своју књигу поделила у четири обимна поглавља. Рад је започет уводном студијом о халветијама и њиховој улози широм муслиманског света, расправом о њиховом учењу, хијерархији, обредима, и у вези с тим, сагледавањем међусобних сличности и разлика многобројних огранака (џерахије, синаније, сунбулије, џемалије, карабашије, хајатије, рамазаније, шемсије-сивасије, гулшеније, ушакије и др.).

Следећа три поглавља распоређена су према хронолошком редоследу. Прву целину чине XVI и XVII век, доба највећег ширења Османског царства на тлу Европе и зенита његовог успона и славе. Н. Клеје је веома добро уочила основне карактеристике халветија у том периоду. Због своје изразито сунитске оријентације и борбе за "чистоту вере", а против хетеродоксије

и разних скретања, халветије су уживале велику популарност не само код обичног света, него, што је за њих било још важније, и јаку подршку самог врха османске власти, паша, везира, принчева, па чак и неких султана. Како аутор каже, халветије су услед своје "политичко-верске ортодоксије" на неки начин представљале "државни" ред. Зато и није чудно што су њихове текије и завие широм Балкана оснивали највиши државни достојанственици (међу њима и Мехмед-паша Соколовић). Истиче се њихова улога, нарочито два најпознатија шејха тог периода, Софијали Бали-ефендије и Муслихудиња Нурединзадеа, у борби против следбеника јеретичког шејха Бедредина, против кизилбаша на Истоку, а нарочито против Хамзевија - где је Нурединзаде одиграо кључну улогу у оптужници против Хамзе Балија. Н. Клеје нарочито наглашава њихову проповедничку улогу у серхаду, такође у складу са државним потребама, на оним местима где је требало учврстити ислам међу "неверницима" и преобраћеницима. Ову врсту активног деловања на граници анализирао је преко биографије шејха Муслихудиња из Сремске Митровице (1496/7-1574/5).

С друге стране, посебно је разматрала деловање халветија у борби против хришћана. Оно се огледало у неколико облика. Дервиши су, као проповедници џихада, учествовали у популаризацији рата и у мобилизацији, а често су учествовали и у бојевима где су, жртвујући се, стицали ореол мученика и бораца за веру. Многи од халветијских шејхова били су "орду" шејхови, званични војни шејхови у ратним походима.

Усађивање халветија у тло Балкана, као и ширење мреже њихових текија и завия, анализирано је преко биографија познатих шејхова тога доба (поред већ поменутих, ту су и Али-деде Сигетвари, Ибрахим Бистриги, Мехмед ефендија из Трикале, Муслихудиња из

Ужица и др.). На тај начин, Н. Клеје је дошла до важних закључака о социјалној структури припадника халветија, образовању, функцијама, уклапању у друштвени миље, али и о њиховом утицају и политичкој моћи.

Као другу хронолошку целину, Н. Клајер је издвојила период од почетка XVIII века до краја османске превласти на Балкану. Користећи исти модел као и у претходном поглављу, аутор је халветије сада посматрао у сасвим другачијим историјским околностима: Царство се осипало, територије се губиле, централна власт слабила... Халветије су се снашле и у новим условима. И даље су били проповедници "чистоте вере" (буна ужичког шејха Мехмеда 1747-50), и даље их је држава користила против јеретика и приликом умиревања побуна (против бекташија - јаничара, 1826), и даље су ојачавали муслиманску популацију у Румелији. Међутим, они су се тада, бар једним мањим делом, укључили и у активну исламизацију (која је на Косову, у делу Македоније и у Епиру водила у албанизацију) и колонизацију (нарочито муслиманских Албанаца на Косово и у Македонију). Услед недостатка извора, Н. Клеје је ово последње питање, ипак, оставила отвореним.

Последњу целину у књизи чини поглавље о халветијама у пост-османском периоду на Балкану. У условима рађања младих балканских држава, по-

сле великих миграција муслиманског становништва, које се повлачило заједно са војском, у време укидања вакуфа и тиме губљења финансијског ослоња, халветије су као изразито "државни" дервишки ред изгубиле готово сваку потпору. Једна од последица је и то да су се из градова, у којима су готово искључиво делали у ранијем периоду, повлаче на село, у гушће муслиманско окружење. Иако је Кемал Ататурк укинуо дервишке редове у Турској 1925. године, они су се ипак повезивали са Турском, коју су осећали као последње уточиште. После Другог светског рата халветије су опстале само у Југославији и Албанији. Н. Клеје је анализирала њихову распрострањеност и видове деловања у новим, неповољним условима, који су се разликовали од региона до региона.

Књига садржи велики број драгоцених скица распрострањености многих огранака халветија на Балкану у различитим временским раздобљима, и ништа мање важне генеалогije њихових шејхова.

Уложивши огроман труд, Натали Клеје је написала веома вредну књигу, која је умногоме обогатила наша сазнања о дервишком реду халветија. Ова књига улази у ред незаобилазне литературе у проучавању историје и деловања не само халветија него и многих других дервишких редова на Балкану.

Александар Фотић

Радош Љушић, *Књига о Начертанију, Национални и државни програм Кнежевине Србије*, Београд 1993, 181

Сваки документ који представља програм, план или нацрт националне и државне политике једнога народа заслужује велику пажњу и анализу историчара. Колико је до сада познато, таквих докумената је, нажалост, било веома мало у историји Срба па је одговорност историчара при њиховом објављивању, анализи и, најзад, тумачењу утолико већа. Најпознатији и један од најзначајних докумената те врсте у Срба је, си-

гурно, *Начертаније* Илије Гарашанина. Прихватајући се посла да стручно, критички и свеобухватно анализира, приреди и објави овај документ који је написан 1844, постао познат српској јавности 1888, а објављен тек 1906. године, Радош Љушић је већ на почетку своје *Књиге о Начертанију* подвукао његов изузетан значај за српски народ: "Оно што је *Мирослављево јеванђеље* у култури, то је Гарашаниново *Начерта-*